

2.5. A FELSŐFOKÚ VÉGZETTSÉGŰ MUNKAVÁLLALÓK TÉRBELI ELOSZLÁSA ÉS KONCENTRÁLÓDÁSA 1990–2022 KÖZÖTT

SZAKÁLNÉ KANÓ IZABELLA & SÁVAI MARIANNA

Bevezetés

A felsőfokú végzettségű munkaerő térbeli eloszlása szorosan összefügg a térségek gazdasági növekedésével, hiszen a tudás felhalmozása az innováció, a termelékenység és a hosszú távú fejlődés alapja (Acemoglu 2008, Todaro–Smith 2009, Lengyel B. 2012). Számos hazai és nemzetközi tanulmány kimutatta, hogy a diplomások aránya a felnőtt népességen belül szoros összefüggésben áll az egy lakosra jutó jövedelemmel és munkanélküliséggel (Nemes Nagy–Németh, 2005, Czaller–Löcsei, 2018), illetve fontos szerepet játszik a külföldi működőtőke vonzásában (Fazekas, 2005), valamint a magas hozzáadott értéket képviselő tudásintenzív ágazatok megjelenésében (Vas és szerzőtársai, 2024). Az iskolázottság azonban nem csak a térségek gazdasági teljesítménye szempontjából fontos, ugyanis közvetlenül befolyásolja az egyén keresetét, munkaerőpiaci esélyeit, életmódját és egészségi állapotát is (Ambrus–Varsányi, 2011, Kézdi, 2004).

Ebben az alfejezetben a felsőfokú végzettségű munkaerő térbeli eloszlásának változásait vizsgáljuk a 25 éves és idősebb foglalkoztatottak körében a legutóbbi négy népszámlálás adatai alapján. A diplomás foglalkoztatottak térbeli eloszlásának sajátosságait járási szinten és településtípusonként elemezzük. Eredményeink szerint a rendszerváltást követő két évtizedben fokozatosan csökkent a diplomás foglalkoztatottak területi koncentrációja, 2011 után azonban a kiegyenlítődés leállt, az emberi tőke térbeli mintázatai érdemben nem változtak. A főváros és néhány megyei jogú város továbbra is kiugró előnyt élvez, míg a határmenti és az ipari válságtérségek leszakadtak (Pénzes és szerzőtársai, 2018). A tudásintenzív gazdasági tevékenységek koncentrációja tovább erősíti a nagyvárosok, különösen Budapest szerepét, mivel a képzett, fiatal diplomások jellemzően itt telepednek

le a tanulmányaik befejezése után (Sánta és szerzőtársai, 2015). A kiegyenlítődés elsősorban a felsőoktatási központokhoz közel fekvő települések növekedéséből fakad, ami a diplomások szuburbanizációjára utal, nem pedig a hátrányos helyzetű térségek felzárkózására (Németh–Dövényi, 2018). A területi különbségek csökkenése mögött a felsőoktatáshoz való egyszerűbb hozzáférés mellett a diplomások lakóhely-választása kiemelten fontos tényező.

Adatok

Elemzésünk a legutóbbi négy népszámlálás (1990, 2001, 2011, 2022) adataira épül. A vizsgálat tárgyát a 25 év feletti foglalkoztatottak képezték, ezen belül a felsőfokú végzettségűek arányát elemeztük. Az 1990. évi adatokat az SDBQ adatbázisból, a későbbi éveket a KSH kutatószobai adatbázisából gyűjtöttük le. Az összehasonlíthatóság érdekében a korábbi településváltozásokat (szétválások, egyesülések) korrigáltuk, és egységesen a 2011-es településszerkezethez igazítottuk az adatokat. A járási lehatárolása a jelenleg hatályos, 174 elemű beosztást követi.

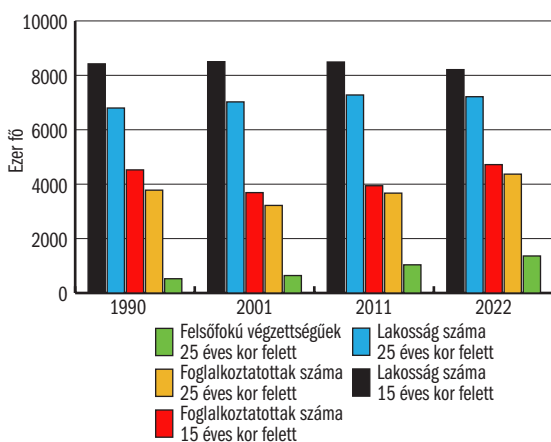
Eredmények

Országos tendenciák

A 2.5.1. ábra a népesség, a foglalkoztatottak és a diplomás foglalkoztatottak számának változását mutatja 1990 és 2022 között. A rendszerváltás évében a 25 év feletti népesség mintegy 6,8 millió főt tett ki. Ez a szám egészen 2011-ig folyamatosan növekedett, majd a 2011 utáni évtizedben csökkenésnek indult. A teljes népességen belül a foglalkoztatottak aránya azonban eltérő trendet mutatott: a 25 év feletti foglalkoztatottak száma 1990 és 2001 között visszaesett, majd 2011-re ismét megközelítette az 1990-es szintet. A legutóbbi népszámlálás idején, 2022-ben 4,37 mil-

lio főt tett ki a 25 év feletti foglalkoztatottak száma. A felsőfokú végzettségű, 25 évesnél idősebb foglalkoztatottak esetében azonban folyamatos növekedés figyelhető meg. Ez a folyamat a felsőoktatási expanzió hazai szakirodalomban is leírt hatásait tükrözi (Sánta és szerzőtársai, 2015, Németh–Dövényi, 2018). Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a diplomások aránya akkor is növekedhet vagy stagnálhat, ha a foglalkoztatottak teljes száma jelentősen csökken, ami elsősorban a kevésbé fejlett és elnéptelenedő járásokban figyelhető meg (Lengyel I., 2021, Varga A., 2009).

2.5.1. ábra: A népesség, a foglalkoztatottak és a diplomás foglalkoztatottak száma 1990–2022 között

Forrás: KSH népszámlálások alapján saját számítások.

A területi egyenlőtlenségek változása

A 2.5.1. táblázat a diplomás foglalkoztatottak arányának területi egyenlőtlenségeit mutatja az egyes népszámlálások időpontjában a járási szinten. A területi egyenlőtlenségi mutatók (Hoover-index, Gini-együttható, Theil-index) mindegyike azonos tendenciát mutat: az elmúlt három évtizedben változó mértékben, de csökkentek a diplomás foglalkoztatottak arányának területi különbségei, vagyis a diplomás munkavállalók egyre kevésbé koncentrálódnak bizonyos térségekben. A területi egyenlőtlenségek csökkenése 1990 és 2001 között volt a leglátványosabb, majd az ezredfordulót követően a kiegyenlítő-

dés fokozatosan lelassult, 2011 és 2022 egyik mutató esetében sem látunk érdemi változást.

2.5.1. táblázat: A felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak 25 évnél idősebb korosztályon belüli arányának területi egyenlőtlenségei járási szinten

Területi egyenlőtlenségi mutató	1990	2001	2011	2022
Hoover-index	0,196	0,175	0,174	0,174
Gini-együttható	0,274	0,244	0,240	0,240
Általánosított Theil-index	0,130	0,100	0,092	0,090

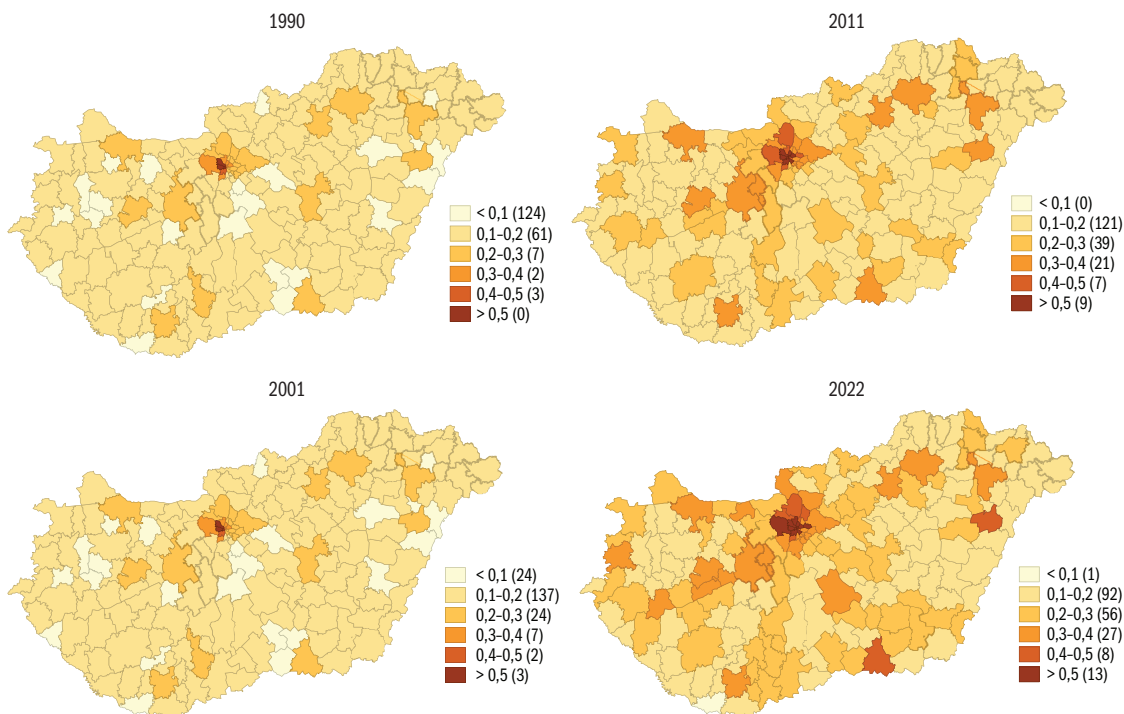
Forrás: KSH népszámlálások alapján saját számítások.

A felsőfokú végzettségűek arányának térbeli mintázata

Az ország különböző térségei eltérő pályákat jártak be a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak arányát tekintve (2.5.2. ábra). A főváros vezető szerepe a diplomások foglalkoztatásában már a rendszerváltás idején megmutatkozott: 1990-ben a 25 év feletti foglalkoztatottak körében a felsőfokú végzettségűek aránya megközelítette a 25 százalékot, amely 2022-re közel a duplájára emelkedett. A diplomás foglalkoztatottak aránya a Budapesthez közeli járásokban (Szentendrei, Dunakeszi, Pilisvörösvári, Budakeszi, Érdi, Szigetszentmiklósi, Gyáli, Vecsési, Gödöllői, Nagykáta, Váci és Vecsési járások) növekedett a legnagyobb mértékben, ami elsősorban a szuburbanizációs folyamatokkal magyarázható. A főváros vonzáskörzetéhez hasonló mértékű növekedés a vidéki egyetemi központok térségeiben látható (különösen a Debreceni, Szegedi és Pécsi járásban), ami azt jelzi, hogy az egyetemek hatása az emberi tőke kínálatára nemcsak országos, de regionális szinten is érzékelhető.

A főváros és a megyei jogú városok kiemelkedő szerepe a központi helyek elmélete és az emberi tőke térbeli koncentrációjából fakadó agglomerációs előnyök logikája szerint értelmezhető: a felsőfokú iskolai végzettséget igénylő tudásintenzív tevékenységek jellemzően a magasabb rendű városi centrumokban koncentrálnak, ami egyrészt növeli a diplomás munkavállalók iránti helyi keresletet, másrészt jelentős urbanizációs előnyöket nyújt a helyi gazdasági szereplők számára, ami tovább növeli a térségek vonzerejét.

2.5.2. ábra: A felsőfokú végzettségűek aránya a 25 éves és idősebb foglalkoztatottak körében a magyar járásokban 1990, 2001, 2011 és 2022

Megjegyzés: Zárójelben a járások száma.

Forrás: KSH Népszámlálások alapján saját számítások.

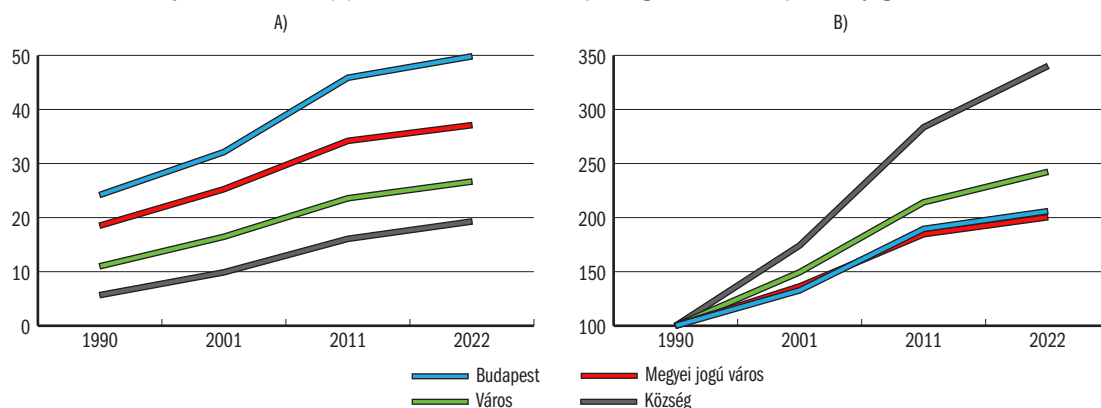
A térképeken ugyanakkor az is jól kirajzolódik, hogy nem csak az egyetemi városokban, hanem a szomszédos járásokban is nőtt a diplomások aránya, míg a kisebb népességű, vidéki járásokban a diplomások száma és aránya egyaránt alacsony maradt. Ez egybeesik Németh–Dövényi (2018) korábbi eredményeivel: a térségek közötti különbségeket elsősorban az magyarázza, hogy az adott térség mennyire vonzó a képzett munkaerő számára. Ebben a tekintetben egyértelmű hátrányban vannak a határmenti és nagyvárosi központoktól távol fekvő térségek. Továbbra is megfigyelhetők olyan járások, ahol a diplomások aránya az iskolázottság országos növekedése ellenére csökkent 2011 és 2022 között. Ezekben a járásokban az arány mérséklődése ugyan többnyire 1–2 százalékpont között maradt, de jól jelzi, hogy a kiegyenlítőds

folyamat nem volt teljesen egyenletes. A csökkenést mutató járások döntő többsége Északkelet-Magyarország és Dél-Dunántúl, illetve az Alföld hátrányos helyzetű térségeiben található (például Encsi, Sellyei, Cigándi, Szikszói és Hevesi járás), ahol korábban is alacsonyabb iskolázottsági szint volt jellemző. Azokban a járásokban, ahol az ipari tevékenységeknek évtizedekre visszanyúló hagyománya volt (például az Ózdi vagy a Salgótarjáni járás), a csökkenés mögött a helyi gazdaság szerkezetváltása és a képzett munkaerő elvándorlása állhat.

A felsőfokú végzettségűek aránya a településhierarchia szerint

A felsőfokú végzettségűek arányát települési jogállás szerint vizsgálva megállapítható, hogy a területi kü-

2.5.3. ábra: A felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak aránya (A) és arányának változása (B) a 25 éves és idősebb népességben belül a települések jogállása szerint

Megjegyzés: a B) ábrán 1990 = 100 százalék.

Forrás: KSH népszámlálások alapján saját számítások.

lönbségek abszolút értékben továbbra is jelentősek, ugyanakkor relatív értelemben mérséklődtek. Míg a főváros és a megyei jogú városok esetében a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak arányának növekedése közel azonos ütemű volt, addig a kisebb városokban és különösen a községekben ennél gyorsabb, arányait tekintve dinamikusabb bővülés ment végbe. Ennek következtében a vidéken belüli különbségek mérséklődtek, még ha a százalékos arányok szintjei továbbra is szétartanak. A felsőoktatáshoz való hozzáférés területi kiterjesztése főként a vidéki térségekben járult hozzá a felzárkózáshoz, különösen az egyetemi központokhoz közel fekvő községek helyzetének javításával, ugyanakkor érdemben nem csökkentette Budapest és a megyei jogú városok dominanciáját. A 2.5.3. ábra szerint a főváros és a megyei jogú városok közötti különbség a diplomások arányában 1990 és 2022 között 6 százalékponttól 13 százalékpontra nőtt, miközben a vidéki települések közötti eltérések mérséklődése a rendszerváltást követő időszak regionális átrendeződését tükrözi. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a kiegyenlítődés nem azonos a konvergenciával: bár a növekedés üteme a településhierarchia alsó szintjein gyorsabb volt, ez nem eredményezte a fejlettebb településtípusok szintjének elérését, megközelítését.

Összegzés

Az eredményeink és a korábbi szakirodalom alapján jól kirajzolódik, hogy a rendszerváltás óta Magyarországon folyamatosan nőtt a felsőfokú végzettségű foglalkoztatottak aránya, de a növekedés nem minden térséget érintett egyformán. Ebből fakadóan a diplomás foglalkoztatottak területi eloszlása sajátos mintázatokat mutat. A szakirodalom kiemeli a főváros és a megyeszékhelyek tartós előnyét, valamint a „diplomások szuburbanizációját” (Németh–Dövényi, 2018), ami a nagyvárosok szomszédságában fekvő térségek felzárkózását jelzi. Ezzel szemben a perifériák és az ipari válságtérségek kevésbé tudtak bekapcsolódni a fejlődésbe (Pénzes és szerzőtársai, 2018). Eredményeink ezt megerősítik: bár az elmúlt évtizedben országosan tovább növekedett a diplomás munkavállalók aránya, Északkelet-Magyarország, Dél-Dunántúl, illetve az Alföld hátrányos helyzetű járásaiban 2011 és 2022 között csökkenés volt tapasztalható. A vidékpolitika az elmúlt évtizedekben nem tudta mérsekíteni az emberi tőkében meglévő különbségeket (vö. Polónyi, 2022).

A nemzetközi összehasonlítások (Polónyi, 2023, Varga, 2025) arra figyelmeztetnek, hogy az iskolá-

zottságban történő előrelépés ellenére a fiatal, 25–34 éves korosztályban tapasztalható kedvezőtlen trendek – a felsőfokú végzettség stagnáló aránya, illetve az alacsony végzettségűek magas jelenléte – korlátozhatják az emberi tőke hosszú távú felhalmozódását, különösen a nagyvárosoktól elzárt, hátrányos helyzetű térségekben. A szakpolitikai beavatkozásoknak a területi kiegyenlítődés folytatását kell támogatniuk, különös

tekintettel a periférikus és leszakadó térségekre. Fontos, hogy a fiatal diplomások számára a vidéki nagy- és középvárosok is vonzó élet- és munkakörnyezetet kínáljanak, ezzel mérsékelve a főváros elszívó erejét. Emellett szükség van a községek felzárkózását segítő infrastrukturális és munkaerőpiaci programokra, valamint a fiatal korosztályok körében az alacsony végzettség arányának csökkentésére.

Hivatkozások

- ACEMOGLU, D. (2008): *Introduction to Modern Economic Growth*. Princeton University Press, New Jersey.
- AMBRUS ZOLTÁNNÉ–VARSÁNYI TAMÁS (2011): Az egészség és az életmód regionális különbségei *Területi Statisztika*, 51. évf. 3. sz. 227–244. o.
- CZALLER LÁSZLÓ–LÖCSEI HAJNALKA (2018): *Skill distribution and regional unemployment disparities in Hungary. Espaço e Economia*, Vol. 7 No. 13. 1–23. o.
- FAZEKAS KÁROLY (2005): *A hazai és külföldi tulajdonú vállalkozások területi koncentrációjának hatása a foglalkoztatás és munkanélküliség területi különbségeire*. Megjelent: *Fazekas Károly* (szerk.: A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 47–74. o.
- KÉZDI GÁBOR (2004): Iskolázottság és keresetek. Megjelent: *Fazekas Károly–Varga Júlia* (szerk.: Munkaerőpiaci tükrök, 2004. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 43–63. o.
- LENGYEL BALÁZS (2012): Tudásalapú regionális fejlődés. L'Harmattan, Budapest.
- LENGYEL IMRE (2021): Regionális és városgazdaságtan. Szegedi Egyetemi Kiadó, Szeged.
- NEMES NAGY JÓZSEF–NÉMETH NÁNDOR (2005): *Az átmeneti és az új térszerkezet tagoló tényezői*. Megjelent: *Fazekas Károly* (szerk.: A hely és a fej. Munkapiac és regionalitás Magyarországon. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, 75–137. o.
- NÉMETH ÁDÁM–DÖVÉNYI ZOLTÁN (2018): *„Kiművelt emberfők” a térben*. A diplomások területi eloszlása valóban a kiegyenlítődés irányába mutat? *Területi Statisztika*, 58. évf. 2. sz. 129–150. o.
- PÉNZES JÁNOS–KISS JÁNOS PÉTER–DEÁK ATTILA–APÁTI NORBERT (2018): *Térségi sokszínűség és stabilitás: az iskolázottság települési szintű egyenlőtlenségeinek változása Magyarországon 1990–2011 között*. *Területi Statisztika*, 58. évf. 6. sz. 567–594. o.
- POLÓNYI ISTVÁN (2022): *Elefánt az emberi erőforrások eloszlásának porcelánboltjában*. *Köz-gazdaság*, 17. évf. 2. sz. 79–93. o.
- POLÓNYI ISTVÁN (2023): Iskolázottsági egyenlőtlenségek – és ami mögöttük van. *Iskolakultúra*, 33. évf. 3. sz. 3–15. o.
- SÁNTA ÉVA–SZAKÁLNÉ KANÓ IZABELLA–LENGYEL IMRE (2015): Csökkennek az iskolázottság területi egyenlőtlenségei? A felsőfokú végzettségűek területi eloszlása a népszámlálások adatai alapján, 1990–2011. *Területi Statisztika*, 55. évf. 6. sz. 541–555. o.
- TODARO, M. P.–SMITH, S. C. (2009): *Economic development*. 10. kiadás, Addison-Wesley, Harlow.
- VARGA ATTILA (2009): *Térszerkezet és gazdasági növekedés*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- VARGA JÚLIA (2025): *A magyar népesség iskolázottságának változása, 2000–2023*. Megjelent: *Hermann Zoltán–Varga Júlia* (szerk.: Munkaerőpiaci Tükrök, 2023–2024. Befektetés az emberi tőkébe Magyarországon. HUN-REN KRTK KTI, Budapest, 37–40. o.
- VAS ZSÓFIA–SZAKÁLNÉ KANÓ IZABELLA–VIDA GYÖRGY (2024): *Spatial concentration of the ICT sector in the digital age in Central and Eastern Europe*. *European Planning Studies*, Vol. 32. No. 12. 2619–2640. o.